

Η δολοφονία του 16χρονου Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου από τον ειδικό αστυνομικό φρουρό Επαμεινώνδα Κορκονέα το βράδυ του Σαββάτου 6 Δεκεμβρίου 2008 στα Εξάρχεια σήμανε την έναρξη του θερμού Δεκέμβρη που έζησε η Ελλάδα και παρακολούθησε με ενδιαφέρον όλη η Ευρώπη. Ακολούθησε ένα μπαράζ εκτεταμένων διαμαρτυριών και επεισοδίων, αρχικά στην Αθήνα και σύντομα στην υπόλοιπη χώρα, ενώ οι συγκρούσεις με την αστυνομία απέκτησαν μεγάλη σφοδρότητα και οδήγησαν την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας –υπό την πρωθυπουργία του Κωνσταντίνου Καραμανλή– ακόμα και σε σκέψεις κύρηξης στρατιωτικού νόμου, ώσπου τελικά η έκρυθμη κατάσταση εκτονώθηκε σταδιακά προς το τέλος του μήνα.

Μερικές ώρες μετά τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου, το απόγευμα της Κυριακής της 7ης Δεκεμβρίου 2008, ο φωτορεπόρτερ Κώστας Τσιρώνης κάλυπτε για την εφημερίδα *Ελεύθερος Τύπος* την μεγάλη πορεία προς το κτήριο της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αττικής στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας. Η πορεία είχε ξεκινήσει από το Αρχαιολογικό Μουσείο και λίγο πριν φτάσει στον τελικό της προορισμό μπλοκαρίστηκε από τις αστυνομικές δυνάμεις εν μέσω μεγάλης έντασης και συμπλοκών. Στη συμβολή της οδού Κυρίλλου Λουκάρεως με τη Λεωφόρο Αλεξάνδρας ο Τσιρώνης αντιλήφθηκε έναν αστυνομικό των ΜΑΤ να προσποιείται ότι πυροβολεί με το χέρι –εν είδει όπλου– τους διαδηλωτές. Άρχισε να καταγράφει φωτογραφικά το γεγονός και λίγο αργότερα διαπίστωσε ότι ένα δεύτερο χέρι με πραγματικό όπλο αυτή τη φορά στρεφόταν προς το πλήθος. Σύντομα παρατήρησε ότι οι δύο αστυνομικοί τον είχαν αντιληφθεί.

Έχοντας γνώση του σημαντικού υλικού που είχε καταγράψει, συνομίλησε με συναδέλφους του που τον συμβούλεψαν να αποχωρήσει άμεσα ώστε να το προστατέψει, όπως κι έκανε. Αφού δημιούργησε ένα αντίγραφο ασφαλείας, πήγε στα γραφεία του *ΕΤ* όπου συναντήθηκε με τον διευθυντή της εφημερίδας Σεραφείμ Κοτρώτσος. Ο τελευταίος είδε λίγα τυπωμένα δείγματα του υλικού, αναγνώρισε τη φωτοδημοσιογραφική επιτυχία και ζήτησε από τον φωτογράφο να βάλει τις εικόνες στο εσωτερικό δίκτυο της εφημερίδας κρατώντας εχεμύθεια μέχρι τη δημοσίευση των εικόνων. Μετά από μία σειρά συσκέψεων με τους συνεργάτες του, ο διευθυντής της εφημερίδας έθεσε στον Τσιρώνη το πρόσχημα της εξακρίβωσης της αυθεντικότητας του εικονιζόμενου όπλου, αναστέλλοντας ουσιαστικά τη δημοσίευση των εικόνων στο φύλλο της επόμενης ημέρας.

Το πρωί της Δευτέρας, ο Τσιρώνης πληροφορήθηκε ότι οι εικόνες του είχαν μακεταριστεί ως πρωτοσέλιδο και εκτενές εσωτερικό θέμα για δημοσίευση στο φύλλο της Τρίτης. Ωστόσο, το βράδυ της ίδιας μέρας, ενημερώθηκε ότι μετά από τηλεφωνική εντολή του Κοτρώτσου η δημοσίευση είχε παγώσει, τουλάχιστον το πρωτοσέλιδο. Ο Τσιρώνης προσπάθησε μάταια να επικοινωνήσει τηλεφωνικά με τον διευθυντή: βρισκόταν ως καλεσμένος στην εκπομπή του Γιάννη Πρετεντέρη *Ανατροπή* στο κανάλι του *MEGA*, όπου σε σύμπτωση με τον παρουσιαστή επιχειρηματολόγούσε υπέρ της άποψης ότι η δολοφονία αποτελούσε μεμονωμένο περιστατικό κι όχι συνολική έκφραση αστυνομικής βίας και κρατικής καταστολής. Τελικά, και ενώ τη νύχτα οι φωτογραφίες διέρευσαν στα διεθνή ηλεκτρονικά ειδησεογραφικά μέσα, την Τρίτη δημοσιεύτηκαν στο εσωτερικό του *ΕΤ*. Ως πρωτοσέλιδο, ωστόσο, χρησιμοποιήθηκε ένα πένθιμο μαύρο φόντο όπου με τεράστια γράμματα παρατέθηκε ένα χαλκευμένο ρητό περί αυτοκαταστροφής της δημοκρατίας που, όπως αποδεικνύει ο συγγραφέας Νίκος Σαραντάκος, αποδίδεται καταχρηστικά στον Ισοκράτη. Το ίδιο απόγευμα ο Κοτρώτσος ανακοίνωσε στον Τσιρώνη την απόλυσή του για λόγους παραβίασης επαγγελματικής δεοντολογίας και προσβολής του συμβολαίου αποκλειστικότητας που είχε με την εφημερίδα εξαιτίας της διαρροής των εικόνων στο διαδίκτυο.

Ο Κοτρώτσος αρνήθηκε μεταγενέστερα ότι το περιστατικό συνιστά λογοκρισία, τονίζοντας το γεγονός της δημοσίευσης της φωτογραφίας στο εσωτερικό της εφημερίδας και δίνοντας έμφαση στο ζήτημα της δεοντολογίας. Βέβαια η αλληλουχία των γεγονότων σε συνδυασμό με το συνολικό περιεχόμενο επιτρέπει αρκετές ενστάσεις: ο *ΕΤ* αποτελούσε παραδοσιακά ένα επικοινωνιακό βάθρο της Νέας Δημοκρατίας και παρά το ανανεωτικό άνοιγμα προς ένα πιο κεντροδεξιό και εναλλακτικό κοινό που επιχειρήθηκε υπό την ιδιοκτησία της οικογένειας Αγγελούπουλου από το 2006, ουδέποτε αποχαρκτηρίστηκε ως «φιλοδεξιά» εφημερίδα. Στη συγκυρία του Δεκέμβρη του 2008, ο Κοτρώτσος υπεραμύνθηκε δημόσια της άποψης του «μεμονωμένου περιστατικού», προσπαθώντας να αποσυνδέσει τη δολοφονία Γρηγορόπουλου από τις πολιτικές συνδηλώσεις περί συνολικού αυταρχισμού της κυβέρνησης και της αστυνομίας. Δεδομένα, λοιπόν, ένα μη αμφισβητήσιμο φωτογραφικό ντοκουμέντο από έγκριτο επαγγελματία φωτορεπόρτερ, που ανήκε τυπικά στην αποκλειστική δικαιοδοσία του *ΕΤ* –με το συγκεκριμένο περιεχόμενο και λίγες ώρες μετά τη δολοφονία του Γρηγορόπουλου– δημιούργησε ένα ουσιαστικό δίλημα μεταξύ της δημοσιογραφικής δεοντολογίας για απρόσκοπτη ενημέρωση που θεωρητικά πρεσβεύει ένα Μέσο Επικοινωνίας σε δημοκρατικό πλαίσιο και της εταιρικού τύπου

λογοκρισίας προς εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων. Ο Κοτρώτσος (αυτοβούλως ή μη) φαίνεται ότι διάλεξε τη μέση οδό: αρχικά παρακωλυτική τακτική, αμφισβητώντας κάποια καταδηλωτικά-τεκμηριωτικά στοιχεία των εικόνων, δηλαδή την αυθεντικότητα του όπλου, σε μία μάλλον αμήχανη προσπάθεια να αποφύγει ή λειάνει τα συμπαρηλωτικά-συνειρμικά στοιχεία της σύνδεσης με το πρόσφατο εκρηκτικό γεγονός της δολοφονίας, κάτι που ουσιαστικά θα αποδομούσε τόσο τους ισχυρισμούς αστυνομίας και πολιτείας περί αποσπασματικού και τυχαίου συμβάντος όσο και την ερμηνεία της αστυνομικής βίας και αυθαιρεσίας ως κατάστασης αυτοάμυνας. Στη συνέχεια αποφασίζει να δημοσιεύσει το ντοκουμέντο (που πλέον έχει διαρρεύσει) αλλά συνάμα το εξουδετερώνει μέσω του κατασκευασμένου συγκείμενου: Το «ισοκρατικό» πρωτοσέλιδο ρητό («Η Δημοκρατία μας αυτοκαταστρέφεται, διότι κατεχράσθη το δικαίωμα της ελευθερίας και της ισότητας, διότι έμαθε τους πολίτες να θεωρούν την αυθάδεια ως δικαίωμα, την παρανομία ως ελευθερία, την αναίδεια του λόγου ως ισότητα και την αναρχία ως ευδαιμονία») μοιάζει περισσότερο να αιτιολογεί παρά να επικρίνει την ακραία αστυνομική βία λόγω της «αυθάδειας», «παρανομίας», «αναίδειας» και «αναρχίας» των πολιτών μιας «αυτοκαταστρεφόμενης» δημοκρατίας. Στο νέο συγκείμενο το περιεχόμενο της φωτογραφίας του Τσιρώνη μπορεί να προσληφθεί ως συμπτωματική θεσμική απάντηση σε μία ευρεία κοινωνική εξέγερση παρά ως ένα από τα βασικά αίτια της εξέγερσης αυτής. Αξίζει να σημειωθεί ότι έκτοτε οι συγκεκριμένες φωτογραφίες έχουν δημοσιευθεί διεθνώς κι επανειλημμένα στα ΜΜΕ καθώς και σε ποικίλα δίκτυα επικοινωνίας, σχεδόν πάντα εντασσόμενες σε συγκείμενα παρουσίασης και καταγγελίας της αστυνομικής βίας (χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελεί η εικονογράφηση της αναφοράς της Διεθνούς Αμνηστίας το Μάρτιο του 2009 σχετικά με περιπτώσεις αστυνομικής αυθαιρεσίας στην Ελλάδα).

Λαμβάνοντας υπόψη τα βασικά στοιχεία της περίπτωσης των φωτογραφιών του Τσιρώνη (οπτικά-φωτογραφικά ντοκουμέντα που στα ιστορικά τους συμφραζόμενα καταγράφουν κατάχρηση αστυνομικής εξουσίας και που υφίστανται μία –έστω μερική– λογοκρισία εταιρικού και πολιτικού τύπου από ένα θεσμικό ΜΜΕ στα πλαίσια μιας σύγχρονης δημοκρατίας) μπορούμε να σταθούμε επιγραμματικά στις εξής παρατηρήσεις που επιχειρούν να εντάξουν το ειδικό αυτό περιστατικό σε μία ευρύτερη έρευνα περί λογοκρισίας των τεχνικών εικόνων:

- Τα πεδία άσκησης της λογοκρισίας μπορούν συνοπτικά να διακριθούν σε αυτό της παραγωγής και σε εκείνο της επικοινωνίας, δηλαδή της ροής της πληροφορίας.
- Τα σύγχρονα Κράτη Δικαίου πριμοδοτούν και κατοχυρώνουν συνταγματικά τις ελευθερίες έκφρασης κι ενημέρωσης, υποκείμενες σε ελάχιστους (αν και ελαστικούς ως προς την ερμηνεία τους) περιορισμούς, όπως η προστασία των προσωπικών δεδομένων, ευαίσθητων κρατικών συμφερόντων κλπ. Στην περίπτωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν δοθεί ειδικές νομικές οδηγίες προς ενσωμάτωση στις εθνικές νομοθεσίες για την ενοποίηση του ευρωπαϊκού νομοθετικού πλαισίου.
- Το ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο υπάγει την εγγραφή κι επεξεργασία δεδομένων σε τεχνικά οπτικοακουστικά μέσα στις ίδιες βασικές ελευθερίες και περιορισμούς που αναφέρθηκαν πριν. Στην περίπτωση ωστόσο των «δημόσιων λειτουργιών εν ώρα δημόσιας υπηρεσίας» οι περιορισμοί προστασίας των προσωπικών δικαιωμάτων υποχωρούν προς όφελος του κοινωνικού ελέγχου της δημόσιας λειτουργίας (βλ. για παράδειγμα Ν.2472/1997 περί επεξεργασίας προσωπικών δεδομένων, Αρθ. 7, Παρ. 2ζ).
- Η φωτογραφία αποτελεί πεδίο λογοκρισίας σχεδόν αμέσως με την εμφάνιση του μέσου πριν δύο σχεδόν αιώνες (το ίδιο ισχύει αργότερα και για την κινούμενη εικόνα). Ο όλο και αυξανόμενος «εκδημοκρατισμός» του μέσου, σε σημείο που σήμερα να μπορεί μεγάλο μέρος του παγκόσμιου πληθυσμού να παράγει στατικές ή κινούμενες εικόνες, καθιστά –εντός δημοκρατικών κοινωνιών– την άμεση λογοκρισία ουσιαστικά αδύνατη στο πεδίο της παραγωγής κι υπό προϋποθέσεις εφικτή μόνο στο πεδίο της επικοινωνίας, δηλαδή της ροής της πληροφορίας. Ωστόσο και στο επικοινωνιακό πεδίο παρατηρείται ένας ανάλογος εκδημοκρατισμός, καθώς δίπλα στα παραδοσιακά ή συστημικά –κι άρα καλύτερα ελεγχόμενα– κανάλια επικοινωνίας έχει εμφανιστεί πλήθος νέων διαύλων και δικτύων, ένας διαδικτυακός ωκεανός πληροφορίας που δυσχεραίνει τον έλεγχο της ροής και συνάμα παρέχει ακυρωτικούς μηχανισμούς των κυρίαρχων λογοκριτικών πρακτικών.
- Παρ' όλη τη μεταμοντέρνα κριτική της παραδοσιακής αντίληψης για το τεχνικό οπτικό ντοκουμέντο, δηλαδή της ευθείας σχέσης της τεκμηριωτικής διάστασης της φωτογραφίας με την πραγματικότητα, η φωτογραφία (και το βίντεο ενδεχομένως) παραμένει στη συλλογική συνείδηση ισχυρή απόδειξη του «τι συνέβη». Το «ντοκουμέντο ως κατασκευή» μοιάζει προς το παρόν να απασχολεί ένα στενό κύκλο θεωρητικών και καλλιτεχνών ενώ ακόμα και οι αποκαλύψεις συνειδητών παραχαράξεων προσλαμβάνονται περισσότερο ως εξαιρέσεις. Ειδικά στον επαγγελματικό χώρο της ενημέρωσης, η δεοντολογία της σχεδόν μηδενικής παρέμβασης ορίζει τους κανόνες παραγωγής και επεξεργασίας των τεχνικών οπτικών ντοκουμέντων προκειμένου αυτά να λειτουργούν ως αποδείξεις παρά ως ενδείξεις της πραγματικότητας.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις μπορούν να συσχετιστούν με παραδείγματα καταγραφής αστυνομικής βίας πέρα από την περίπτωση των φωτογραφιών του Τσιρώνη:

Δύο χρόνια νωρίτερα, το βράδυ της 17ης Νοεμβρίου 2006, ο κύριος φοιτητής Αυγουστίνος Νικολάου έπεσε θύμα αναίτιου ξυλοδαρμού από αστυνομικούς της Ασφάλειας με πολιτική περιβολή στη Θεσσαλονίκη. Όταν τελικά η αστυνομία τον μετέφερε στο νοσοκομείο για νοσηλεία, ανέφερε ως αιτία της κατάστασής του τον αυτοτραυματισμό «από πτώση σε ζαρντινιέρα». Συμπωματικά, όμως, εικονολήπτες ΜΜΕ κατέγραψαν το συμβάν σε βίντεο και δύο μέρες αργότερα προβλήθηκε στις βραδινές ειδήσεις του ΜΕΓΑ, για να ακολουθήσουν κι άλλα κανάλια και σχεδόν σύσσωμος ο Τύπος της χώρας. Η μαρτυρία των βίντεο κατέστησε έωλους τους επίσημους ισχυρισμούς της αστυνομίας και υπό την πίεση της κοινής γνώμης διατάχθηκε ένορκη διοικητική εξέταση και ακολούθησε σειρά δικών (που κατέληξε σε μικρές ποινές).

Βίντεο υπάρχει και από τη δολοφονία του Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, με τη διαφορά ότι αυτή τη φορά πρόκειται για ερασιτεχνικό ντοκουμέντο από αυτόπτη μάρτυρα, η οποία το κατέγραψε από το μπαλκόνι του σπιτιού της. Το βίντεο διέψευδε τους πρώτους ανεπίσημους ισχυρισμούς του θύτη και της αστυνομίας για άμυνα σε πρόκληση εκ μέρους πολυάριθμης ομάδας, εκδοχή που άκριτα υιοθέτησαν ως γεγονός κάποια επίσημα ΜΜΕ ήδη από την επόμενη μέρα προβλήθηκε από αρκετά κανάλια και στη συνέχεια έγινε μαζική αναπαραγωγή του στο διαδίκτυο, όπου γρήγορα επισημάνθηκε ότι το κανάλι του ΜΕΓΑ είχε προσθέσει ψεύτικα ηχητικά εφέ από ήχους συμπλοκής και θραύσης κρυστάλλων, ενισχύοντας ουσιαστικά την εκδοχή της αυτοάμυνας. Τρία χρόνια αργότερα, ο τότε διευθυντής ειδήσεων και ενημέρωσης του καναλιού Χρήστος Παναγιωτόπουλος, σε απολογητικό άρθρο, αιτιολόγησε την ακραία δεοντολογική παράβαση ως αυτόβουλη παρέμβαση του εξωτερικού παραγωγού που πρόσθεσε τα γραφήματα στο βίντεο, το οποίο δεν ελέγχθηκε προτού βγει στον αέρα.

Το σημαντικότερο ωστόσο παράδειγμα έρχεται από ένα άλλο κράτος του ευρωπαϊκού νότου, την Ισπανία. Το Νοέμβριο του 2011, το συντηρητικό Λαϊκό Κόμμα κέρδισε τις εθνικές εκλογές με μεγάλη κοινοβουλευτική πλειοψηφία κι αμέσως ήλθε αντιμέτωπο με το διογκούμενο λαϊκό κίνημα των «αγανακτισμένων» (indignados), το οποίο είχε αρχίσει να μορφοποιείται μετά τα μεγάλα συλλαλητήρια της 15ης Μαΐου του ίδιου έτους (15Μ). Αυτοοργανωμένο σε διάφορες πλατφόρμες και συμμετοχικό στη λήψη αποφάσεων μέσω των λαϊκών συνελεύσεων, κατάφερε να δημιουργήσει ένα πολυσύνθετο κι εναλλακτικό ενημερωτικό δίκτυο, το οποίο μεταξύ άλλων εστίαζε στις καταχρήσεις εξουσίας των ισπανικών σωμάτων ασφαλείας, από τη βίαιη καταστολή συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων ως τις εξώσεις από υποθηκευμένες κύριες κατοικίες λόγω τραπεζικών χρεών. Ως απάντηση, το Λαϊκό Κόμμα άρχισε το 2013 να κατεργάζεται ένα νέο κατασταλτικό νομοσχέδιο, το οποίο τελικά εγκρίθηκε από το ισπανικό Κογκρέσο το 2015, εν μέσω έντονης διαφωνίας σύσσωμης της αντιπολίτευσης, της πλειονότητας της ισπανικής κοινωνίας και διεθνών οργάνων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο αναθεωρημένος Οργανικός Νόμος για την Ασφάλεια των Πολιτών, γνωστός και ως «Νόμος-Φίμωτρο», εισάγει πλήθος νέων αδικημάτων στην ισπανική νομοθεσία, τα περισσότερα εκ των οποίων «φωτογραφίζουν» τις συνηθέστερες πρακτικές του κινήματος των «αγανακτισμένων», δημιουργεί νέα πεδία λογοκρισίας, ενώ μετατρέπει το δικαστικό χαρακτήρα αρκετών πλημελημάτων σε διοικητικές κυρώσεις. Μία από τις πράξεις που τιμωρείται με διοικητικό πρόστιμο 601 ως 30.000 ευρώ ορίζεται στο άρθρο 36.23 που παρατίθεται αυτούσιο αντί επιλόγου: «Αποτελεί σοβαρή παράβαση η μη επικυρωμένη χρήση εικόνων και προσωπικών ή επαγγελματικών δεδομένων των αρχών ή μελών των Δυνάμεων και Σωμάτων Ασφαλείας που θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο την προσωπική ή οικογενειακή ασφάλεια των φορέων τους, τις υπό προστασία εγκαταστάσεις ή την επιτυχία μιας επιχείρησης, όσον αφορά το θεμελιώδες δικαίωμα της ενημέρωσης».

Πηγές – Ενδεικτικές Αναφορές

- Προσωπική συνέντευξη Κώστα Τσιρώνη (10/10/2017)
- Έντυπα και ηλεκτρονικά ΜΜΕ της εποχής για τις περιπτώσεις Αυγουστίνου Νικολάου, Αλέξανδρου Γρηγορόπουλου, Κώστα Τσιρώνη
- *Greece, Alleged abuses in the policy of demonstrations*, Amnesty International Publications, 12-1-2009
- *Η κυριότητα της αλήθειας*, Ιός-Το μικρό (Τάσος Κωστόπουλος, Δημήτρης Τρίμης, Αγγέλικα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς), Ελευθεροτυπία, 20-12-2008
- *Πώς να κρυφτείς απ'τα παιδιά*, Ιός της Κυριακής (Τάσος Κωστόπουλος, Δημήτρης Τρίμης, Αγγέλικα Ψαρρά, Δημήτρης Ψαρράς), Ελευθεροτυπία, 14-12-2008
- *Το χρονικό μιας προαναγγελθείσας δολοφονίας*, Ρεπορτάζ χωρίς σύνορα, 1-12-2010
- *Προσωπική μαρτυρία για τον Αλέξανδρο Γρηγορόπουλο*, Χρήστος Παναγιωτόπουλος, aixmi.gr, 12-12-2011
- *Ο «Νόμος-Φίμωτρο» στην Ισπανία: αποκλεισμός και ποινικοποίηση*, Iñigo García (μτφ. Μαρία Καλατζοπούλου), Αυγή-Ενθέματα, 24-12-2014
- *Ley Orgánica 4/2015, de 30 de marzo, de protección de la seguridad ciudadana*, BOE 31-3-2015
- *Οπτικός πολιτισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Χριστίνα Κωνσταντινίδου, εκδ. Futura, 2011
- *Ερευνητές και ερευνώμενοι: Η φωτογραφία στον κόσμο και για τον κόσμο*, Derrick Price (Liz Wells, Εισαγωγή στη Φωτογραφία, μτφ. Πηνελόπη Πετσίνη), εκδ. Πλέθρον, 2007
- *Between the eyes* (Essays on photography and politics, επιμ. David Levi Strauss), εκδ. Aperture, 2005
- *In our own image*, Fred Ritchin, εκδ. Aperture, 2005
- *Molecular Documents, Photography in the Post-Photographic Era*, Jorge Ribalta (συλ. τόμος *The Meaning of Photography*), εκδ. Sterling and Francine Clark Art Institute, 2008
- *El beso de Judas, Fotografía y verdad*, Joan Fontcuberta, εκδ. Gustavo Gili, 2002